

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**МЕЛЬНИЧУК Максим Святославович**

**УДК 7:27-5:2-274.4**

**ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ  
РОЛІ МИСТЕЦТВА В ХРИСТІЯНСЬКОМУ КУЛЬТІ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук

**Житомир – 2011**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

**Науковий керівник:** доктор філософських наук, професор  
**Саух Петро Юрійович,**  
Житомирський державний університет  
імені Івана Франка, ректор.

**Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, професор  
**Шугаєва Людмила Михайлівна,**  
Рівненський державний  
гуманітарний університет,  
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент  
**Здіорук Сергій Іванович,**  
Національний інститут  
стратегічних досліджень (м. Київ),  
завідувач відділом гуманітарної політики.

Захист відбудеться "09" червня 2011 року о 11<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий "\_\_\_" травня 2011 року.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ковтун

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дослідження.** Посилення значущості релігійної складової в духовному житті України, що простежується з кінця 80-х років ХХ століття, актуалізує низку проблем, які вимагають переосмислення і переоцінки. До них належить взаємодія релігійного культу та мистецтва, яка здавна була важливим засобом впливу на духовне життя релігійно віруючих людей. Йдеться наразі про сакральне (релігійне) мистецтво. У радянську добу його соціально-культурна цінність або ігнорувалася, або розглядалася украй тенденційно – з позиції, за якою культурні й духовні напрацювання релігії не лише заперечувалися, а й вважалися такими, що дезорієнтують людей – відволікають їх "від ідеалів майбутнього". У цій антирелігійній войовничості виявилось волюнтаристське ігнорування не лише спадкоємності у духовній культурі, а й значущості функціонування релігії у суспільстві як соціально-історичному інституті, який певною мірою задовольняє потреби та інтереси значної частини людей.

Мистецтво широко використовувалося у культовій практиці з метою задоволення духовних потреб віруючих у межах різних релігійних конфесій. Важливим елементом релігії, починаючи з найбільш ранніх її форм і закінчуючи світовими релігіями, є система усталених ритуалів, обрядів, звичаїв, для яких цінною є естетична і художня складова, за допомогою якої віруюча людина прагне впливати на надприродні сили, прославляючи їх, і виражаючи до них власне ставлення і почуття. Все це становить сакральну-ідейну насичення релігійного культу. Наразі останній є не лише проявом ставлення віруючого до надприродного, а й формою відносин між віруючими, яка перетворює релігійну ідею у факт соціального спілкування, засіб опредметнення конфесійного віровчення, оприсутнення його змісту через конкретні предметні форми. До того ж, релігійний культ є шляхом входження віруючих у світ надприродного, засобом зовнішнього втілення їх релігійних почуттів. Іншими словами, культ є способом існування, формою вияву релігії, а його складові – предмети культу, вербальне, музично-вокальне або музично-інструментальне оформлення культової практики – володіють глибоким символічним і віроповчальним змістом.

Із здобуттям незалежності України, проголошенням релігійно-світоглядних свобод відбувається процес відродження релігії як соціокультурного явища. Наукова спільнота звертається до мистецької спадщини християнства. Відбувається й перегляд ролі християнського релігійного мистецтва та його сакрального компоненту у житті соціуму, осмислення його людинодомірності та історико-культурної значущості у процесі становлення та формування людської духовності.

Лише з 70-х років ХХ століття радянські вчені почали визнавати релігію однією зі складових духовної культури, яка, хоч і вважалася "приреченою на

відмирання", однак, на думку багатьох дослідників, виконувала певні соціальні функції. Що ж до релігійного мистецтва та його соціальної ролі, то його аналіз був і ще до сьогодні залишається на периферії наукових інтересів. Через це релігієзнавчо-культурологічне і філософське дослідження ролі мистецтва в християнстві постає актуальним і вкрай необхідним.

До аналізу деяких аспектів взаємодії релігії і мистецтва звертаються мистецтвознавці, естетики, а також теологи і релігійні філософи. У релігійно-філософському дискурсі основна увага була зосереджена на дослідженні окремих складових мистецького сакрального комплексу, на догматичному обґрунтуванні його цінності для релігійного культу (Іоанн Дамаскін), на аналізі відношення релігійної та естетичної складової у житті соціуму (С. Булгаков, П. Флоренський, П. Юркевич). Вітчизняними та зарубіжними естетиками привернуто увагу – до ролі естетичних та релігійних цінностей в особистому житті сучасної людини (С. Аверінцев, В. Бичков, І. Ільїн, Є. Яковлев та ін.), значення естетичної перцепції у релігійному досвіді (О. Сидорченко), форм взаємовпливу естетичного і релігійного досвіду (Г. Гадамер, О. Лосєв, Д. Лукач, Е. Суріо), взаємодії релігійного, художнього та магічно-окультного мислення (О. Поліщук) тощо. У мистецтвознавчих розвідках взаємодію мистецтва і релігії досліджували Д. Степовик (мистецтво української ікони), І. Харитон (українська духовна музика) та ін. Серед зарубіжних дослідників доречно згадати В. Вундта, К. Леві-Стросса, Ж. Маритена, Е. Тайлора, А. Тенасе. Серед українських релігієзнавців цієї проблеми торкалися Н. Кравченко (секулярне образотворче мистецтво), А. Лещенко (естетичний компонент релігійної віри як форми світовідчуття).

Відтак, існує як теоретична, так і практична доцільність здійснення комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу особливостей ролі мистецтва у християнському культурі з залученням естетичних та мистецтвознавчих напрацювань задля осмислення його мистецької цінності та впливу на релігійно віруючу людину, оскільки такий аналіз фактично відсутній у сучасній вітчизняній релігієзнавчій науці. Актуальність дослідження означеної проблеми зумовлюється і необхідністю поглибленого вивчення та узагальнення процесів, які відбуваються в духовному житті сучасної України.

**Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане в межах програми наукових досліджень кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка "Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс" (державний реєстраційний номер – 0111U000154) і комплексної науково-дослідної програми кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) – "Культура і світогляд: методологічні, історичні та практичні проблеми" (державний реєстраційний номер – 0198V02485).

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційної роботи є здійснення структурно-функціонального аналізу особливостей трансформації ролі мистецтва у християнському культурі та виявлення механізмів його сугестивного впливу на свідомість віруючих у контексті взаємодії релігії й мистецтва.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити ступінь наукової розробки проблеми, проаналізувати параметри розуміння трансформацій ролі мистецтва в релігійному культурі в цілому та християнському зокрема;
- з'ясувати специфіку взаємодії релігійного культуру і релігійного мистецтва, поглибити розуміння змісту понять "сакральне мистецтво", "культове мистецтво", "релігійне мистецтво" та окреслити специфіку світоглядно-регулятивних та пізнавально-естетичних функцій у християнстві;
- дослідити провідні види релігійного мистецтва та їх функціональне навантаження у християнстві, визначити їх особливості та роль у синкретизмі культових дійств;
- розкрити механізми релігійно-сугестивного і естетично-світоглядного впливу релігійного мистецтва на почуття й свідомість віруючих у контексті реакцій християнських конфесій на виклики часу;
- визначити провідні трансформаційні тенденції християнського релігійно-культового мистецтва у просторі й часі.

**Об'єктом дослідження** є християнський релігійний культ та релігійне мистецтво.

**Предмет дослідження** становлять особливості трансформації ролі релігійного мистецтва в християнстві у контексті синхронічного та діахронічного підходів.

**Теоретико-методологічні засади дослідження.** Методологічне підґрунтя дисертації склали принцип системності та принцип сутнісного аналізу. Дослідження виконане з дотриманням принципів об'єктивності, історизму, світоглядного плюралізму, толерантності, позаконфесійності, світськості як базових підходів вітчизняної релігієзнавчої науки. Особливості предмету дослідження зумовили його аналіз у міждисциплінарній площині та звернення до філософських, естетичних, культурологічних та мистецтвознавчих джерел. Підхід автора до досліджуваної проблеми визначала, по-перше, сучасна філософсько-релігієзнавча парадигма, дослідницькі принципи якої розроблені у працях провідних вітчизняних філософів і релігієзнавців (В. Андрущенко, В. Антоненка, І. Богачевської, А. Герасимчука, Є. Дулумана, В. Єленського, С. Здіорука, А. Колодного, Л. Конотоп, В. Лубського, О. Марченко, О. Поліщук, М. Поповича, О. Предко, О. Сагана, П. Сауха, М. Стадника, Є. Харьковщентка, Л. Шугаєвої), російських релігійних філософів (М. Бердяєва, О. Лосєва, П. Флоренського) і релігієзнавців (І. Карпушина, Д. Угриновича, Г. Францева тощо), та праць відомих мистецтвознавців – Ю. Асєєва, П. Білецького, С. Гординського, П. Жолтовського, Л. Корній, В. Овсїчука,

В. Свенцицької, Д. Степовика та ін. По-друге, специфіка предмету дослідження зумовила звернення до творів представників патристики (Іоанна Дамаскіна, Іоанна Златоуста, Климента Олександрійського), в яких була обґрунтована і доведена цінність мистецтва, особлива роль окремих його видів у культовій практиці християнства.

У процесі дослідження використано методи компаративізму і контент-аналізу (під час порівняння існуючих дослідницьких підходів, які розгорталися в певному історичному зрізі й виявлялися у творчій спадщині їх репрезентантів), аналогії (порівняння конфесійних сакральних мистецьких комплексів), історико-генезисного аналізу (під час дослідження різних етапів становлення і розвитку християнського релігійного мистецтва), структурно-функціональний метод (у процесі аналізу багаторівневого сутнісного прояву християнського релігійного мистецтва, під час концептуалізації християнського релігійного мистецтва як цілісного комплексу).

**Наукова новизна отриманих результатів.** На основі аналізу спектру уявлень про взаємодію релігії та мистецтва у діахронічному та синхронічному вимірах на прикладі християнського культу вперше здійснено комплексний філософсько-релігієзнавчий аналіз особливостей трансформацій релігійно-мистецького комплексу в культовій практиці як сталої у сакральній-ідейному змісті та динамічної у художньо-естетичних формах вияву цілісної системи. Філософсько-релігієзнавче дослідження мистецької складової християнського культу дало можливість сформулювати наступні теоретичні положення, які мають наукову новизну й виносяться на захист:

- визначено філософський алгоритм трактування предмета дослідження, за якого його осмислення здійснюється у контексті концепції одночасного виникнення і подальшого взаємопроникнення мистецтва та релігії як форм суспільної свідомості та соціальних інститутів; на основі цього вперше окреслено основні параметри розуміння трансформації ролі й місця мистецького компоненту релігійного культу у ретроспективному зрізі;
- встановлено, що трансформація змісту взаємодії мистецтва і релігії сягають часу їх становлення (міфологічно-обрядовий комплекс); доведено, що соціально зумовлені детермінанти виникнення мистецтва і релігії були протилежними: становлення мистецтва пов'язане з реалізацією людської свободи, натомість становлення релігії багато в чому супроводжується обмеженням свободи; здійснено демаркацію понять "релігійне мистецтво", "культове мистецтво", "сакральне мистецтво" та розширено розуміння специфіки сугестивних і пізнавально-естетичних функцій у християнстві;
- поглиблено уявлення про систему сакральній-ідейного навантаження мистецько-релігійного комплексу та його роль у християнстві загалом, і в кожній з його конфесій зокрема, які визначають унікальність і "харизму" їх культових дійств; доведено, що незважаючи на вибір видів мистецтв,

задіяних в культовій практиці християнства, для посилення впливу догматів церкви, джерелом змін і трансформацій мистецької складової релігійного культу є, насамперед, запити історично-мінливого соціального буття; з'ясовано що сакральність як визначальна особливість релігії, не лише підсилюється засобами мистецтва, а й продукується мистецькою складовою, адаптуючи статику сакрального елемента релігійного мистецтва у християнстві до викликів мінливого й динамічного світу; обґрунтовано доцільність застосування у релігієзнавчому дискурсі понять "релігійний катарсис" та "трансформація релігійно-мистецького сакрального елемента культу";

- встановлено, що мистецький компонент християнського релігійного культу як носій сакральних смислів у процесі храмових дійств перетворює статику богослужінь у живий, образно-динамічний процес, виводячи їх на якісно новий рівень соціокультурного буття; з'ясовано, що сугестивний вплив релігійного мистецтва зумовлений не стільки догматами віри і обрядовим навантаженням релігійного культу, скільки внутрішньо-особистісними особливостями існування людини в умовах "життєвого пограниччя", її переживаннями й емоціями у процесі естетичного освоєння світу;
- вперше окреслено основні трансформаційні тенденції та детермінанти генези сакрального компоненту та форм вияву релігійного мистецтва у сучасному християнському культі в умовах секуляризації та виявлено напрями деформації сакрального елемента релігійного мистецтва та їх ймовірний вплив на буття представників різних християнських конфесій.

**Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.** Результати дослідження дозволяють розкрити алгоритм взаємодії християнства і мистецтва, функціональне насаження останнього в релігійно-культових дійствах. Інкорпорація у релігієзнавчий контекст мистецтвознавчо-естетичних напрацювань щодо аналізу надбань християнського релігійного мистецтва дає можливість не лише глибше зрозуміти механізми його сугестивного впливу на віруючих, а й, усвідомивши його соціальну цінність, розкрити іманентну природу протиріччя сакрального підґрунтя мистецтва та ідеї надприродного.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані під час викладання навчальних курсів та спецкурсів з релігієзнавства, соціальної філософії, філософії культури, культурології, естетики на гуманітарних факультетах вищих навчальних закладів та в спеціальних мистецтвознавчих навчальних закладах.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно у процесі дослідження творів релігійного мистецтва, контент-аналізу конфесійної літератури, а також доробку церковних і світських авторів за дисертаційною проблематикою.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися на науково-методичних і теоретичних семінарах кафедри філософії Національного університету водного господарства і природокористування (м. Рівне) та на засіданнях кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка. Положення і висновки, які відзначаються новизною, автор висвітлив у доповідях на наукових конференціях різних рівнів, зокрема: XIII Міжнародній науковій конференції "Історія релігій в Україні" (Львів, 2003); XIV Міжнародній конференції "Історія релігій в Україні" (Львів, 2004); XV Міжнародній конференції "Історія релігій в Україні" (Львів, 2005); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Людина у світі духовної культури" (Рівне, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції "Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти" (Луганськ, 2010).

**Публікації.** Результати дослідження опубліковані у 8 (восьми) працях: 3 статтях у наукових фахових виданнях, визнаних ВАК України, 5 збірниках матеріалів наукових конференцій.

**Структура дисертаційного дослідження** і послідовність викладення матеріалу зумовлені логікою дослідження, що впливає з мети і основних завдань дисертації. Автор у першому розділі здійснив історіографічний та джерелознавчий аналіз поставлених у дисертації проблем і визначив основні концептуально-методологічні принципи дослідження. Це дозволило розкрити особливості становлення релігії та мистецтва на ранньому етапі розвитку людства, окреслити специфіку їх функціонування в синкретичному міфологічно-обрядовому комплексі і проаналізувати їх взаємодію у подальшому історико-культурному процесі. У другому розділі визначаються домінантні види мистецтв кожної із християнських конфесій та їх роль у синкретизмі культових дійств. У третьому розділі аналізуються засади застосування релігійного мистецтва у сучасному християнстві та їх ймовірні трансформації у майбутньому.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (216 найменувань). Обсяг дисертації становить 197 сторінки, з них 179 сторінок основного тексту.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обумовлюється актуальність теми, формулюється мета та завдання дослідження, визначаються методологічні підходи, науково-теоретичне та практичне значення дисертації, ступінь її апробації та новизна отриманих результатів.

У **першому розділі** "Теоретико-методологічні засади дослідження" розглядається стан вивчення проблеми у науковій літературі, аналізуються



напрацювання релігієзнавців, естетів, мистецтвознавців, пов'язані з розумінням поняття "релігійне мистецтво", "сакральне мистецтво". Встановлено, що предметне поле дисертаційного дослідження, яке виявляється у розумінні сутності взаємодії релігії та мистецтва, досить широке за обсягом, і в той же час, наразі маловивчене.

*1.1. "Взаємодія релігії та мистецтва як об'єкт наукової рефлексії".* У дисертації вперше досліджено основні теоретико-методологічні підходи до аналізу взаємодії релігії та мистецтва. За першим підходом (Л. Леві-Брюль, Г. Рід), початок взаємодії мистецтва і релігії пов'язується з періодом синкретичності первісного духовного комплексу за доби палеоліту. У межах другого підходу (В. Зибковець, Л. Фюрбах), фіксується ця взаємодія між мистецтвом і релігією у період середнього, частково пізнього палеоліту. Одночасно визнається, що мистецтво передуює появі релігії. У дисертації обґрунтовується доцільність дослідження взаємодії релігійного культу та релігійного мистецтва з позиції першого підходу.

Встановлено, що під час аналізу взаємодії релігії і мистецтва як явищ духовного життя людини у контексті діахронічного та синхронічного підходу, важливим є понятійно-категоріальне визначення й уточнення низки понять, які фіксують відмінні функціональні характеристики взаємодії релігії і мистецтва. Мається на увазі визначення змісту понять "сакральне мистецтво", "культове мистецтво", "релігійне мистецтво" і "світське мистецтво".

З'ясовано, що найширшим за обсягом є поняття "сакральне мистецтво", яке виражає ідеї й прагнення, має духовну зорієнтованість. Натомість мистецтво, включене в систему релігійного культу є "релігійно-культовим мистецтвом", релігійним у вузькому значенні як елемент релігійно-культової цілісності, іншими словами – функціонально-релігійним мистецтвом. Сакральне мистецтво використовується у синкретичних театралізованих дійствах у храмі чи позахрамовому богослужінні, в яких дії, рухи, жести священнослужителів для віруючого у більшості випадків незрозумілі, але будучи органічно вплетеними в ритуал богослужбового чину і в сукупності з видами використаних мистецтв відіграють значну сугестивну роль. Натомість "світське мистецтво" позбавлене релігійної спрямованості навіть тоді, коли певний елемент релігійного культу і входить у його зміст.

Виявлено, що у первісному суспільстві вже існували специфічно-художні й релігійні види діяльності, які були елементами єдиного, нерозчленованого обрядового дійства (художня діяльність одночасно могла бути й стороною трудового процесу). У межах єдиного релігійно-мистецького комплексу в первісному соціумі важливе значення мали й елементи моральних настанов і заборон, які реалізуються в системі табу, котра базується на релігійно-міфологічній мотивації.

У цілому релігія, мистецтво і мораль у первісному суспільстві як цілісний мистецько-сакральний комплекс реалізовувалися у первісній міфології та

відповідних обрядах. Відтак, мистецтво первісного суспільства мало сакральний сенс і соціально-функціональний зміст. Його цінність нерозривно пов'язана із релігійною складовою.

1. 2. *"Стан дослідження особливостей трансформації ролі мистецтва в християнському культурі"*. Аналіз джерельної бази, визначеної в дисертаційному дослідженні, свідчить, що в сучасному релігієзнавстві до сьогодні немає комплексних досліджень механізмів взаємодії християнства й мистецтва, не існує обґрунтованої концепції ролі мистецького комплексу в християнстві та не відслідковані його тектонічні зсуви в сучасному християнстві. З'ясовано, що і в релігієзнавчій, і в мистецтвознавчій літературі не вироблено співзвучної точки зору не лише на алгоритм взаємодії християнства і мистецтва, а й на механізми релігійно-художнього і психологічно-сугестивного впливу сакрального мистецтва на почуття і свідомість віруючого. Для значної кількості праць релігієзнавців, які торкалися цих проблем властива моноідеологічність та політична заангажованість. Переважна більшість досліджень з означених проблем, перебуваючи у предметній площині мистецтва, не часто виходили на рівень філософського, релігієзнавчого осмислення й нерідко характеризуються відвертою конфесійною заангажованістю.

Міждисциплінарний, комплексний характер дослідження зумовив його поліметодичність, що втілюється у поєднанні системного та історичного підходів під час аналізу сакрального мистецького комплексу в християнстві. Використання історичного підходу в дисертації викликане необхідністю визначити культурно-історичні чинники взаємодії мистецтва і релігії, етапи становлення християнського мистецтва, причини еволюційних змін і його трансформацій та основні тенденції розвитку сакрального мистецького комплексу на сучасному етапі.

У зв'язку з тим, що тема дисертації потребувала компаративного філософсько-релігієзнавчого аналізу конфесійних сакрально-мистецьких комплексів та їх структур, важливим методом дисертаційного дослідження є компаративно-аналітичний метод. Було застосовано загальнонаукові методи: системного аналізу у процесі концептуалізації християнського сакрального мистецтва як цілісного комплексу, історико-генетичного аналізу під час дослідження різних етапів становлення і розвитку християнського мистецтва, порівняльного аналізу в процесі співставлення існуючих дослідницьких підходів, які розгорталися в певному історичному просторі й виявлялися у творчій спадщині репрезентантів, структурно-функціонального – під час аналізу багаторівневого характеру християнського сакрального мистецтва.

У концептуальному плані значна увага надавалася дослідженням провідних українських філософів Т. Аболіної, І. Богачевської, В. Бодак, А. Герасимчука, В. Єленського, С. Здіорука, А. Колодного, Л. Конотоп, В. Лубського, О. Поліщук, О. Предко, П. Сауха, М. Стадника, Є. Харьковщенка, Л. Шугаєвої, П. Яроцького, В. Ярошовця та ін. Базовими для дослідження

взаємозв'язку і взаємовпливів мистецтва і релігії стали фундаментальні філософсько-релігієзнавчі праці вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Антоненка, Т. Біленко, П. Берара, І. Карпушина, А. Тенасе, Е. Тайлора, Д. Угриновича, В. Вундта, К. Леві-Стросса, Г. Францева, Ж. Гюйо, Є. Яковлева та ін. Специфіка предмета дослідження зумовила звернення до праць відомих мистецтвознавців Ю. Асєєва, П. Білецького, С. Гординського, П. Жолтовського, Л. Корній, Н. Кравченко, В. Овсійчука, В. Свенцицької, Д. Степовика, Л. Успенського та творів Іоанна Дамаскіна, Іоанна Златоуста, Климента Олександрійського, П. Флоренського, Ж. Маритена, М. Бердяєва, в яких або доводилась особлива роль окремих видів мистецтва у культовій практиці християнства, або здійснювалося догматичне обґрунтування мистецтва. Здійснення оприсутнення візій мистецької складової в християнстві в низці творів православних, католицьких та протестантських богословів, застосування принципів системно-структурного аналізу особливостей філософських й образно-концептуальних одиниць визначальних видів сакрального мистецтва різних християнських конфесій, форм їх взаємодії а також особисті спостереження дисертанта базувалися на комплексному дослідженні різних проявів релігійно-художнього і психологічно-сугестивного впливу мистецтва на почуття й свідомість віруючих у контексті реакцій християнських конфесій на історичні зміни. Теоретичну базу роботи складала також праці Г. Гегеля, Е. Кассіра, Л. Леві-Брюля, Х. Ортеги-і-Гассета, Д. Фрезера, у яких була системно досліджувана природа і роль символу в релігійному мистецтві.

*1.3. "Сутнісна роль символу, ідеалу та канону в релігійному мистецтві".* У процесі дослідження з'ясовано, що образний характер відображення дійсності мистецтвом і релігією зумовлює дві особливості, що зближують ці дві форми суспільної свідомості. Перша з цих особливостей – велика роль фантазії у творенні як художніх, так і релігійних образів; друга – шлях мистецтва й релігії до свідомості й розуму людини йде, передусім, через її почуття. Саме це було спільним знаменником релігії й мистецтва.

Фантазія є важливим знаряддям творчого опрацювання людиною матеріалу відображуваної дійсності. Без фантазії немислиме абстрагування думки від конкретних даних, отримуваних людиною із зовнішнього світу, неможливе узагальнення цих даних, формування образів, понять чи категорій. Релігійна фантазія також утворює уявні сфери буття, протиставляючи їх реальному світові і намагаючись спростувати наукову картину світу. Отже, в межах релігійної фантазії, не просто формуються вигадані ілюзорні образи й уявлення – вона включає віру в реальність цих фантастичних образів.

Встановлено, що прагнення зберегти у віруючого відчуття ірреальності неминуче призводить до того, що винайдені свого часу прийоми найефективнішого впливу на віруючого закріплювалися й догматизувалися. Це простежується у відмінностях естетичного розуміння символу, ідеалу й канону. Символ як художньо-релігійна структура, поза сумнівом, виникає в межах

міфологічної свідомості, більше того – у найраніших формах первісного мислення, в якому наявна певна система знаків, що позначає заступництво і заборони (тотем і табу). Головна ознака символу полягає в тому, що він догматичний і замкнений, в його структурі немає вказівки на перспективу.

Натомість важливою властивістю естетичного ідеалу є можливість бути абстрактною схемою, він завжди історично конкретний, достовірний. Відтак естетичний ідеал в його конкретно-історичному розвитку найбільш яскраво втілюється у мистецтві. Конструювання релігійно зрозумілого ідеалу має свої особливості. Усі світові релігії прагнуть створити вічний і незмінний ідеал, втілюючи його в образах Христа, Будди, Магомета. А оскільки він незмінний, він не може ставити перед людьми завдання вдосконалення самих себе й, отже, всього людства. Він спрямовує думки й почуття людини у сферу містичних роздумів про потойбічний світ, який може бути ідеальним і досконалим.

У структурі релігійно-художнього мислення, на яке спирається релігійне мистецтво, велике значення має канон. Це історично сформована стійка система, яка регулює й організовує духовні структури суспільного життя в цілому і релігійного й художнього зокрема. У мистецтві й релігії канон генетично виникає в процесі руйнування цілісної, універсальної міфологічної свідомості.

Отже, релігійні переживання під час богослужінь спричиняють стан, схожий з естетичним катарсисом: під час культових дій релігійна людина відчуває полегшення та втіху. З огляду на це, неабияке катарсичне, очищуюче значення має богослужіння, в процесі якого для зміцнення сугестивного впливу на віруючого використовується цілий комплекс видів релігійного мистецтва у культовій практиці. Іншими словами, людина входить у стан релігійного екстазу чи трансу, який призводить до релігійного катарсису.

**У другому розділі "Структурно-функціональний аналіз релігійного мистецтва в християнському культурі"** доводиться особливе значення сугестивного впливу естетичних чинників, зокрема театралізованого дійства з використанням проповіді, музичного мистецтва, живопису та архітектури для впливу на свідомість та почуття віруючих.

У параграфі 2.1. "*Сугестивно-вербальні естетичні функції мистецтва в богослужінні*", зауважується, що у процесі взаємодії елементів релігії виникає синтезуюче мистецтво, яке відіграє роль організуючого принципу системи мистецтв, яку використовувало християнство. У більшості релігій таким організуючим принципом є театралізоване дійство, органічно пов'язане з образною, метафоричною природою слова. Вже у ранньому християнстві важливого значення набула проповідь як важлива форма благовістя. З богословського погляду, проповідь – це священне дійство, покликане пробуджувати людські душі, зміцнювати їх у засадах віри. Автор вказує, що ще на етапі становлення візантійської гомілетики визначилися такі види проповідей: святкові (в них розкривався зміст релігійних свят), похвальні, або панегіричні, на

честь мучеників чи святих; надгробні проповіді (епітафії) і перикопи – тлумачення священником фрагментів Святого Письма.

Таким чином, мистецтво слова у християнстві в різні періоди було осередком, провідним елементом богослужінь. З плином часу воно розвивалося, вдосконалювалося й, не вступаючи у суперечність із догматикою, повільно, але неминуче наближалося до нових земних реалій, що допомагало конфесіям виконувати свої соціальні функції.

У параграфі 2. 2. *"Роль музичного мистецтва у системі християнського культу"*, відзначається, що у прагненні формувати й підтримувати релігійність практично жодна з відомих релігій не могла обійтися без музики, котра відображає дійсність у звукових художніх образах і активно впливає на психіку й емоційні стани людей, виражає пов'язані з почуттями ідеї узагальненого плану. Серед видів мистецтва, які використовує релігія й церква, музика посідає особливе місце. Живопис та скульптура, при всій своїй корисності й придатності для релігійних дійств, все ж привносять у культ значний елемент "наочності", що в окремих випадках може прищеплювати небажані для церкви елементи в настроях віруючих. Цей аспект відсутній у звукових образах, чим, зокрема, пояснюється й особлива увага, яку приділяли богослови мистецтву музики. Церква цінувала в музиці не лише її абстрактність, "духовність", а й те, що вона може розкрити глибини священнодійства.

У дослідженні встановлено, що музиці властива абстрагованість від усього безпосередньо предметного, максимальна узагальненість. Ця особливість, що є характерним для музичного мистецтва процесом відокремлення людських переживань від їх конкретного змісту й перенесення їх на узагальнені музично-образні структури, несе можливість створення вкрай абстрактних, уявних образів, насамперед містично-релігійних.

Отже, у поєднанні з елементами театрального мистецтва, живописом, архітектурою інструментальна музика й спів набувають особливої дієвості, сприяючи сприйняттю відповідної релігійної інформації і формуванню у підсумку певного соціально-психологічного типу віруючого.

У параграфі 2. 3. *"Функціональне навантаження живопису в християнському культурі"* акцентується увага на тому, що надаючи значну увагу мистецтву слова, інструментальній музиці і співу, театралізованим діям як домінуючим видам і жанрам культового мистецтва, служителі християнського культу надавали велике значення сакральному живопису як у богослужіннях, так і в побуті віруючих.

Встановлено, що під впливом християнської церкви відбулося формування нового за змістом і за формою мистецтва. Сутність релігійної концепції культового мистецтва полягала в тому, що воно повинне було відповідати слову Святого Письма. Віруючі (послідовники як католицизму, так і православ'я) настільки органічно звикли до ікон, що без будь-яких труднощів і вагань

розпізнають їх образи – Ісуса Христа, Богородицю, Миколу-Чудотворця та ін. І досягнуто це значною мірою завдяки церковному канону іконописання.

Загалом, у дисертаційному дослідженні доведено значущість для християнського релігійного культу живопису як виду мистецтва. Особливе значення набуває іконопис, в межах якого опредмечується певна релігійно-ціннісна ідея, надаючи сакрального сенсу людському зображенню.

У параграфі 2.4. "*Особливості впливу церковної архітектури як стрижневого елемента ритуалізації культових дійств на почуття віруючих*", доводиться значення храмових споруд у процесі впливу на почуття віруючих та посилення релігійних переконань.

З'ясовано, що архітектура храму, його інтер'єр, театралізовані дійства священнослужителів, спів церковного хору, запах ладану, відблиски на іконах від палаючих свічок – усе це й багато іншого, що не вдається охопити в його окремішності, бо у храмі все пов'язане в єдине дійство богослужіння – неминуче викликає й формує специфічні релігійні почуття. Театралізовані дійства в храмі викликають у людини піднесення, умиротвореність, готовність до всепрощення. Таким чином, компенсаторна функція релігійного мистецтва має винятково важливе еволюційно-приспосувальне значення. При цьому почуття охоплюють не лише психічну сферу людської буттєвості, а й тілесну. Естетичний елемент театралізованої ритуалізації у релігійно-культовій дії підтримує релігійність в людині. Хоча естетичний елемент самостійно не може продукувати глибокої віри, він здатен поглибити релігійні почуття.

Отже, важливою складовою сугестивного впливу християнського культу є прагнення створити через засоби релігійного мистецтва (архітектури, музики, живопису) у віруючого настрій смиренної покірливості, мовчазного підкорення догматам церкви з тривожно-боязким очікуванням відплати за справжні або уявні гріхи.

У третьому розділі "**Трансформація сакральнo-ідейного та формально-предметного компонентів релігійного мистецтва в сучасному християнстві**" розглядаються особливості модернізації у культовій практиці сучасного християнства і використання в ньому релігійного мистецтва.

Підрозділ 3.1. "*Трансформація релігійного мистецтва у сучасному католицизмі*". З'ясовано, що однією з перших в християнському світі на кардинальні зміни в сакральному мистецтві, які відбувалися у ХХ столітті під тиском глобалізаційних процесів, відреагувала католицька церква через аджорнаменто. Рішучим кроком "назустріч" модернізації культового мистецтва були рішення II Вселенського собору (1962-1965), які сприяли "канонізації" модерністської хвилі релігійного мистецтва. Серед документів, які прийняв Собор, особливо виділяється "Конституція про літургію", в якій були закріплені зміни архітектурного стилю церков та їх інтер'єру.

Зближення Церкви з модерністським мистецтвом пояснюється, передусім, тим, що модернізм, деформуючи реальність, схематизуючи чи руйнуючи

природні образи речей, явищ і людей, дозволяє дати цим образам релігійне тлумачення, пов'язати їх із надприродним. Власне "надреальність" досягається найточніше засобами нереалістичного мистецтва.

Реакція сучасного католицизму на процеси, які відбуваються в мистецтві загалом і релігійному зокрема, має неоднозначний характер. Релігійні образи і сюжети в сучасному мистецтві все більше перетворюються в абстрактні категорії. Останні ніби долають рубежі нинішнього дня, виходять за межі власне релігійної ідеї, відтак спрямовані в майбутнє. В авангардній архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці, кіно, які активно використовуються католицькою церквою, відбувається своєрідна деміфологізація християнських сюжетів і образів. Часто вони перетворюються у форму філософських узагальнень, у мученицьке осмислення нинішніх проблем з позицій вічності, у пошук всезагальних, неперехідних цінностей. Маючи давні і стійкі традиції в мистецтві, релігійна проблематика та її атрибути в сучасній художній творчості стають способом виявлення больових точок буття сучасної людини.

Підрозділ 3.2. *"Особливості відродження мистецької складової у культурі сучасного православ'я"*. Православ'я завжди вважало однією із своїх заслуг чистоту християнського вчення і непохитність релігійної практики (літургія, мова тощо). Однак незважаючи на проголошений принцип вірності історичним традиціям, православні богослови і церковні діячі оновлювали віровчення і культ, намагалися "викласти божественні істини відповідно до вимог часу". Сучасна православна церква сформувала власну позицію у різних сферах суспільного життя, дала своє розуміння таких процесів, як секуляризація, глобалізація, демографічна й екологічна криза тощо.

Встановлено, що православ'я, як і католицизм, у своєму історичному розвитку використовує й до сьогодні низку мистецтв (живопис, архітектуру, театралізовані дійства, хорівий спів і інструментальну музику тощо), яка в найбільш оптимальному варіанті спроможна продукувати його духовну атмосферу й культову практику. Незважаючи на певні деформації мистецької складової в сучасному православ'ї, вона залишається тією основою, яка надає йому не тільки естетичної неповторності, а й особливої харизматичності у ідейно-релігійному підґрунті.

Підрозділ 3.3. *"Особливості трансформації мистецтва у культовій практиці сучасного протестантизму"*. У протестантизмі, який сформувався внаслідок Реформації, було докорінно переглянуто інститути, ідеї і практику західної християнської церкви. Уже напередодні XVI століття стало очевидно, що вона потребує докорінних реформ. Виступивши з жорсткою критикою основних засад католицизму, у протестантизмі було запропоновано варіант "дешевої" християнської церкви, яка має відмовитися від багатьох зовнішніх атрибутів і зосередити свою увагу на "організації" безпосереднього "спілкування людини з Богом". Головним елементом богослужінь стала проповідь, яка мала допомогти віруючим осягти істини Святого Письма. На початку в

протестантизмі відводили найважливіше місце "служінню словом". Протестанти використовують на своїх молитовних зібраннях не лише мистецтво слова, й спів – як супроводжуваний музичними інструментами, так і без них. Репертуар майже постійно оновлюється, тобто має місце постійна актуалізація новотворів.

Модернізації культу у протестантизмі лише починається. Особливої модернізації у протестантизмі набуває вдосконалення служіння словом, оскільки традиційні нетривалі проповіді на теми біблійних цитат вже себе вичерпали. Для підняття сугестивної ролі слова у протестантизмі нагромаджується запас не використовуваних потенцій, які породжені технічним прогресом у сфері аудіо й відео засобів. Що стосується живопису, скульптури – то вони в протестантизмі й далі залишаються поза культом.

## ВИСНОВКИ

Дослідження трансформацій релігійного мистецтва в християнському культурі, виявлення механізмів його сугестивного впливу на свідомість віруючого в контексті ретроспективної панорами взаємодії релігії та мистецтва дає можливість зробити наступні висновки:

1. Аналіз природи виникнення релігії та мистецтва свідчить, що вони мають спільні витoki. Релігійне і художнє освоєння світу розпочалося у первісну епоху у формі єдиної холистичної системи, репрезентованої міфологічно-обрядовим комплексом. Становлення цих форм свідомості відбувалося одночасно й мало спільні світоглядно-пізнавальні передумови. Натомість соціальні потреби, що їх спричинили, були різними. Мистецтво уособлювало ступінь панування людей над природою, в якій реалізовувалась свобода (естетична свідомість), релігія виходила з залежності людини, її несвободи (релігійна свідомість). Спільним знаменником релігії та мистецтва були дві особливості: по-перше, значна роль фантазії у творенні як художніх, так і релігійних образів; по-друге, те, що вплив мистецтва і релігії на свідомість людини відбувається, передусім, через почуття. Демаркація взаємодії релігії та мистецтва відбувається в епоху верхнього палеоліту, коли еволюція продовжується в соціокультурній сфері.

2. Релігія і мистецтво у процесі історичного розвитку не просто взаємодіяли, на основі синкретизму вони витворили специфічне явище історії культури – релігійне мистецтво. У межах різних релігій сформувалося особлива система мистецтв, яка в найбільш оптимальному варіанті відтворювала їх духовну атмосферу і культову практику. Релігійне мистецтво, включене в систему культу, має поліфункціональний характер. Воно виконує в культурі дві суперечливі функції: по-перше, специфічно релігійну, культову функцію, оскільки будь-який твір релігійного мистецтва збуджує релігійні образи, ідеї, переживання, наповнює й підсилює релігійні вірування, а часто слугує й



безпосереднім об'єктом культового поклоніння; по-друге, естетичну функцію, бо релігійне мистецтво є продуктом художньої творчості й викликає естетичні почуття у свідомості людини. Між цими функціями відбувається складна взаємодія. З одного боку, естетична функція посилює релігійний вплив твору культового мистецтва, а естетичні почуття влітаються у потік релігійних переживань, активізуючи і поглиблюючи їх, з іншого – естетична функція може вступати у конфлікт з релігійною, відтіснивши на другий план культове значення твору мистецтва, його релігійну спрямованість.

3. Сакральномистецький комплекс у християнстві має універсальні ознаки, які надають йому естетичної неповторності й специфіки. Вони визначаються системою мистецтв, що історично склалась, в якій титульний вид мистецтва визначає якісну універсальність. Завдяки історично сформованій культурній традиції у християнському світі провідного значення набули пластично-зображальні мистецтва (скульптура і живопис). Мистецтва, в яких тілесність, матеріальність виражались найбільш яскраво й очевидно. Встановлено, що у сакральному мистецькому комплексі католицизму, який включає різні види мистецтв (скульптура, музика, архітектура, кіно тощо), системотвірними видами мистецтв є скульптура і музика, у православному – іконопис та спів, у протестантському – музика і мистецтво слова.

4. Християнський мистецький комплекс як носій релігійно-сакральних смислів у процесі храмових дійств перетворює статику богослужінь у живий образно-динамічний процес і виводить їх на якісно новий рівень соціокультурного буття. Сугестивний вплив сакрального змісту мистецтва зумовлений не догмами й обрядами релігійного характеру, а світоглядно-пізнавальними особливостями людини, її переживаннями та емоціями у процесі естетичного освоєння світу. Сакральне мистецтво є самодостатнім явищем, яке має свою специфічну природу, особливості, обрядове й соціокультурне призначення та неабияку силу психологічного впливу на свідомість віруючих.

5. Соціально-історична природа християнського сакрального мистецтва зумовлена його специфікою розвитку упродовж усього існування християнства, зв'язком його життєвих констант з постійно мінливими соціальними реаліями. Співмірно із соціальним і духовним розвитком суспільства сакральне мистецтво трансформується та перебуває у динаміці загальних модернізаційних процесів християнства.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

### I. Статті в наукових виданнях, зареєстрованих ВАК України:

1. Мельничук М. С. Сугестивна роль мистецтва в релігії / М. С. Мельничук // Людинознавчі студії : зб. наук. пр. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. — 2003. — Вип. 8. — С. 101—111.
2. Мельничук М. С. Феномен слова в християнському культі / М. С. Мельничук // Мультиверсум : філософ. альм. — 2003. — Вип. 32. — С. 122—130.
3. Мельничук М. С. Неспроможність "магічної" концепції походження мистецтва / М. С. Мельничук // Мультиверсум : філософ. альм. — 2004. — Вип. 40. — С. 107—116.

### II. Статті в інших наукових виданнях:

4. Мельничук М. С. Догматичне обґрунтування іконошанування в християнстві / М. С. Мельничук // Збірник матеріалів наукової конференції. Історія релігії в Україні: наук. щоріч. — Львів, 2003. — Кн. 2. — С. 554—559.
5. Мельничук М. С. Значення співу і музики у християнстві / М. С. Мельничук // Історія релігії в Україні: наук. щоріч. — Львів, 2004. — Кн. 2. — С. 493—499.
6. Мельничук М. С. Фантазія як неодмінний елемент мистецтва і релігії / М. С. Мельничук // Історія релігії в Україні: наук. щоріч. — Львів, 2005. — Кн. 2 — С. 680—685.
7. Мельничук М. С. Сакральне мистецтво в системі духовної культури / М. С. Мельничук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Випуск 2 (42). — Частина 2. — Рівне, 2008. — С. 94—101.
8. Мельничук М. С. Значення ритуалу та храмових споруд у механізмі культових дійств / Мельничук М. С. // Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти / за заг. ред. к.філос.н. Журби М. А. — Частина I. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010 р. — С. 81—84.

## АНОТАЦІЯ

**Мельничук М. С. Особливості трансформації ролі мистецтва в християнському культурі. — Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11. — релігієзнавство. — Житомирський державний університет імені Івана Франка. — Житомир, 2011.

Дисертація є цілісним філософсько-релігієзнавчим, історіософським та мистецтвознавчим дослідженням, соціально-духовних витоків, соціальної і релігійної практики, особливостей трансформації мистецтва у християнському культурі.

У дисертації доведено, що на основі взаємодії релігії і мистецтва у процесі їх історичного розвитку сформувалося релігійне мистецтво як специфічне явище історії культури. На різних історичних етапах простежується актуалізація відмінних видів мистецтва, в межах яких відбувалося найбільш оптимальне відтворення духовної атмосфери і культової практики епохи.

Сугестивний вплив сакрального мистецтва зумовлений не догмами й обрядами релігійного плану, а світоглядно-пізнавальними особливостями людини, її переживаннями та емоціями у процесі естетичного освоєння світу. Сакральне мистецтво є самодостатнім об'єктом, який має специфічну природу, обрядове та соціокультурне призначення та неабияку силу психологічного впливу на свідомість віруючих, що є основою для введення в науковий обіг нового поняття "релігійний катарсис".

Співмірно із соціальним і духовним розвитком суспільства сакральне мистецтво трансформується, перебуваючи під впливом загальних модернізаційних процесів у християнстві. У дисертаційному дослідженні визначено перспективи розвитку мистецтва у християнському культурі в умовах загострення глобальних проблем сучасності, соціальних і політичних протиріч, кризи духовності.

**Ключові слова:** релігійний катарсис, трансформація релігійно-мистецького сакрального елемента культу, сакральне мистецтво, релігійне мистецтво, сугестивність мистецтва.

## АННОТАЦИЯ

**Мельничук М. С. Особенности трансформации роли искусства в христианском культурі. — Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11. — религиоведение. — Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. — Житомир, 2011.

Диссертация является целостным философско-религиоведческим, историософским и искусствоведческим исследованием социально-духовных истоков, социальной и религиозной практики, особенностей трансформации искусства в христианском культе. В диссертации используется принцип историзма, мировоззренческого плюрализма, толерантности и объективизма. Междисциплинарный характер исследования базируется на использовании исторического и системного подходов к анализу комплекса сакрального искусства в христианском культе. Использование принципа историзма в диссертации вызвано необходимостью определить этапы становления христианского искусства и причины трансформаций в его развитии как реакции на основные тенденции эволюции сакрального искусства современности.

В диссертации доказано, что в процессе взаимодействия религии и искусства на разных этапах их исторического развития сформировалось религиозное искусство как специфическое явление в истории культуры. В различных временных этапах развития общества проявляется актуализация отличительных видов искусства, в рамках которых происходило наиболее оптимальное воспроизведение духовной атмосферы и культовой практики эпохи.

Суггестивное влияние сакрального искусства определяется не столько догмами и обрядами религиозного характера, сколько мировоззренческо-познавательными особенностями человека, его переживаниями и эмоциями в процессе эстетического освоения мира. Сакральное искусство представляется как самодостаточный объект, который имеет специфическую природу, особенности и социокультурное назначение, значительную силу психологического влияния на сознание верующих, что является основой для введения в научную терминологию нового понятия "религиозный катарсис".

Соответственно с социальным и духовным развитием общества сакральное искусство трансформируется, находясь под влиянием общих модернизационных процессов в христианстве. В диссертационном исследовании определено перспективы развития искусства в христианском культе в условиях обострения глобальных проблем современности, социальных и политических противоречий, кризиса духовности.

**Ключевые слова:** религиозный катарсис, трансформация религиозно-сакрального элемента культа, сакральное искусство, религиозное искусство, суггестивность искусства.

## SUMMARY

**Melnichuk M. S. Peculiarities of Transformation of the Role of Art in Christian Cult. — Manuscript.**

The dissertation for receiving a scientific degree of the candidate of the philosophic sciences – speciality 09. 00. 11. — Religion studies. — Zhytomyr Ivan Franko State University. — Zhytomyr, 2011.

The dissertation researches social and spiritual sources, social and religious practice, peculiarities of transformation of art in christian cult in terms of philosophy, religious studies, historiosophy and art. Based on this analysis the dissertation presents religion and art pattern during the historical development which not only interacted, but penetrated into each other, creating specific cultural phenomenon which is called religious art. In this historical process religion "chooses" the kind of art that might create, develop and carry spiritual atmosphere and cult practices.

It is substantiated that, the suggestive influence of sacred art is indicated not by dogma and religious rites but cognitive features of the man in the process of aesthetic setting in the world. Sacred art is shown as a self-specific object that has a large force of psychological effects on humans and provides an opportunity to formulate a new concept – "religious catharsis".

The dissertation considers the reasons for the transformation of sacred art, and the modernization of christianity. The applicant forecasts the prospects of development of art in christian cult in contemporary global problems and spiritual crisis.

**Key words:** religious catharsis, transformation of the religious and sacred element of cult, sacred art, religious art, suggestiveness of art.





Підписано до друку 28.04.2011 р. Формат 60×90<sup>1</sup>/<sub>16</sub>.  
Папір друкарський №1. Гарнітура Times.  
Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 0,9.  
Тираж 100 прим. Зам. № 1853.

---

---

*Редакційно-видавничий центр Національного університету  
водного господарства та природокористування,  
33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11.*

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру  
видавців, виготівників і розповсюджувачів*



*видавничої продукції РВ №31 від 26.04.2005 р.*